

18. YÜZYILDA RUSYA'NIN KUZEY KAFKASKA'YI HRİSTİYANLAŞTIRMA POLİTİKASI

Yusuf YILDIZ*

Öz

Rus Çarlığı, 16. yüzyıldan itibaren Kuzey Kafkasya'da genişleme siyaseti izlese de bölgede, ancak 18. yüzyıldan sonra etkin bir güç olabilmıştır. Bizans'ın mirasçısı olmak isteyen Ruslar, imparatorluğu Ortodoksluğun merkezi yapmışlar ve hakimiyetleri altındaki halkları da aynı din altında birleştirmeyi, imparatorluğun genişlemesini ve birliğini garanti eden bir misyon olarak görmüşlerdir. Bu nedenle özellikle Çerkezler, Osetler ve Çeçenlerin Hristiyanlaştırılmasına ağırlık verilmiştir. Rus otoriteleri, Hristiyanlık bu halklar arasında geçmişte yayıldığı için onların, bu dini tekrar kabul edeceklerini iddia etmişlerdir. Hristiyan unsurları, özellikle Kozakları, Kafkas halklar arasına yerleştirme, Kafkasyalı yerlileri Rus bölgelerine göç ettirme, vaftiz olanlara maddi imkânlar sunma gibi metotlar, Hristiyanlaştırma projesi çerçevesinde en sık başvurulan metotlar olmuştur. Tabiki en etkili yol olarak, bu halklaravaazlar verecek misyonerler gönderme yöntemi görülmüş ve bu misyon için 1745 yılında "Oset Komisyonu" isimli özel bir dini kurum oluşturulmuştur. Bu komisyon, misyonerler ve rahipler yetiştirmek için okullar açmış, kiliseler kurmuş ve misyonerlik faaliyetleriyle onbinlerce Kafkasyalıyı, bilhassa Oseti vaftiz etmiştir. Kuzey Kafkasya halkları çoğunlukla Müslüman olarak kalsa da, bugün Osetlerin büyük bölümünün Ortodoks Hristiyan oluşu, Rus Hristiyanlaştırma siyasetinin bir sonucudur.

Anahtar Kelimeler

Rus Çarlığı, Ortodoksluk, Hristiyanlaştırma Politikası, Misyonerlik Faaliyetleri, Kuzey Kafkasya, Oset Komisyonu

THE CHRISTIANIZATION POLICY OF RUSSIA IN THE NORTH CAUCASUS IN THE 18TH CENTURY

* Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Bolu/Türkiye.
yusufyildiz@ibu.edu.tr / yyildiz78@hotmail.de
ORCID: 0000-0002-6117-2688
Makalenin Gönderilme Tarihi: 25 Ağustos 2017
Makalenin Kabul Tarihi: 15 Eylül 2017
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 25 Ekim 2017

Abstract

Although Russian Empire began to pursue the policy of expansion in the North Caucasus in 16th century, it was able to become a superior power in the region only from the 18th century. The Russians who wanted to be Byzantine heirs, made the empire the centre of Orthodoxy, and considered joining the peoples under their rule under one religion as an imperial mission by which the expansion and unity of the empire should be secured. Therefore, the focus was especially on the Christianization of Circassians, Ossetians and Chechens. As Christianity has spread among these peoples in the past, the Russian authorities claimed that they would accept this religion without any problem. Methods such as settlement of the Christians, especially Cossacks, among Caucasian peoples, the relocation of the Caucasian natives into Russian territories and providing financial opportunities for baptized people have been the most frequently used methods within the framework of the Christianization project.

Unquestionably, the most effective way was to send missionaries to these nations who would preach among them, and a special religious institution called "Ossetian Commission" was established for this mission in 1745. This commission opened schools to educate missionaries and priests, built churches, and thousands of Caucasians, especially Ossetians, have been baptized by their missionary activities. Although the peoples of the North Caucasus remained mostly Muslim that the majority of Ossetians are today Orthodox Christians is a result of the Russian Christianization policy.

Keywords

Russian Empire, Orthodoxy, Christianization policy, missionary activities, North Caucasus, Ossetian Commission

GİRİŞ

16. yüzyılda Kuzey Kafkasya'ya ayak basan Ruslar, zamanla bölgedeki nüfuzlarını artırmışlar ve 18. yüzyıldan itibaren bölgede yayılmacı bir siyaset izlemeye başlamışlardır. Altın Orda ve Bizans'ın mirasçısı olarak bu imparatorlukların eski topraklarına sahip olmayı hedefleyen Rus çarları, daha sonra bu hedefe, daha güneye, yani Hindistan'a kadar inerek sıcak denizlere ulaşma hedefini de eklemişlerdir. Bu sayede Rusya, Avrupa ile Asya arasında büyük kaynaklara sahip geniş bir ticaret merkezine dönüştürülecekti. Rus egemenliği altına alınan halkları, tek dinde ve mümkünse tek millette bütünleştirmenin bu hedefe ulaşmayı kolaylaştıracağı düşünülüyordu. Bu nedenle Rus-Ortodoks-Hristiyan kimliğinin, Rusya'nın güneye açılacağı güzergahın ilk aşaması olan Kuzey Kafkasya halklarına kazandırılması, bu hedefe ulaşmak için hayati önem taşımaktaydı. Bu proje, Hristiyan ve Müslüman unsurları, birbirlerinin bölgelerine yerleştirmek ve bilhassa misyonerlik vasıtasıyla Kafkas halkları arasında Hristiyanlığı yaymak suretiyle gerçekleştirilecekti.

Rus Çarlığı'nın, başlangıçtan 18. yüzyılın sonuna kadar Kuzey Kafkasya halklarını Hristiyanlaştırma siyaseti hakkında ağırlıklı olarak Batı kaynaklarını esas alarak, genel bir bakış sunacak olan bu çalışma, Kafkasya'da Hristiyanlığın yayılma süreci ve bu süreci kolaylaştıran unsurların daha iyi anlaşılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Batı'da ve Rusya'da bu alanda bazı müstakil çalışmalar yapılsa da bu konunun yeterince araştırıldığı söylenebilir. Bu çalışmayla bu boşluğun kısmen giderilmesi hedeflenmektedir. Araştırmanın ağırlık noktasını, Rus Çarlığı'nın Kuzey Kafkasya'nın Rus İmparatorluğu'na entegrasyonunu kolaylaştırmak için bölge halkları, özellikle Osetler, arasında Hristiyanlığı yayma faaliyetleri oluşturmaktadır. Ancak konunun daha iyi anlaşılması açısından giriş kısmından sonraki ilk iki başlık altında Rusya'nın bölgedeki yayılma politikası ve söz konusu halklar arasında geçmişte Hristiyanlığın hangi ölçüde yayıldığı konusunda bir özet sunulmuştur. Çalışmada cevap aranacak ana sorular şunlardır: Rus Hükümeti, Kuzey Kafkasya halklarını neden Hristiyanlaştırmak istemiştir ve bu amaca ulaşmak için hangi metotlara başvurmuştur? Bu konuda hangi zorluklarla karşılaşmıştır? Rus siyaseti, ne derece başarılı olmuştur?

RUSYA'NIN KAFKASYA'DAKİ YAYILIŞI

Kafkasya, Antik Çağ'dan beri jeostratejik konumu ve zengin doğal kaynakları ile birçok kavmin, özellikle de büyük imparatorlukların dikkatini çekmiştir. Kuzey Karadeniz kıyıları, tahıl, et, balık, meyve, deri, şarap, kereste ve daha birçok ürün ihraç eden önemli bölgelerden sayılıyordu. Doğu Karadeniz kıyıları boyunca uzanan dağ silsilelerinde zengin demir, gümüş,

altın ve kurşun rezervleri bulunuyordu. Elbette Kuzey Kafkasya'nın doğu kesimleri de doğal kaynaklara sahipti. Dağıstan ve Şirvan, Safi derisi ve ham ipek üretiminde öne çıkmaktaydı. Bakü'de çıkarılan petrol, hem yanıcı madde ve ilaç üretiminde hem de ısınmada kullanılıyordu. İstanbul'un ihtiyaçlarını bu bölgelerin kaynaklarından sağlayan Bizans, Karadeniz'i 12. yüzyıla kadar yabancı tüccarlara açmamış, Ceneviz ve Venedik, ancak bu yüzyıldan itibaren burada serbest ticaret hakkı elde edebilmişti. Cenevizliler, 13. -14. yüzyıllarda Asov, Kefe (Feodosiya) ve Abhaz şehri Sohum arasında "Gazarya" denilen 39 ticaret kolonisine sahiplerdi. En fazla kâr ise Kafkasyalı kölelerin ticaretinden sağlanıyordu. ¹

Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul ve Trabzon'un fethinden sonra Karadeniz'i bir Türk gölü haline getirme siyaseti izlemiştir. Bu nedenle Karadeniz'in doğusu ile Hazar Denizi arasında uzanan ve son derece önemli bir bölge olan Kafkasya'da hakimiyet kurma siyaseti, Osmanlılar için de büyük önem arz etmiştir. 1454'de Sohum şehri fethedilmiştir. 1475'de ise Karadeniz'in önemli liman şehirlerinden Kefe'nin ele geçirilmesinden sonra Kırım, üç asır imparatorluğa bağlı kalmıştır. Kuzey Kafkasya'da Osmanlı hakimiyetinin başlamasıyla bölgenin ekonomik imkanlarından artık Türkler de faydalanmaya başlamışlardır. Öyle ki, Osmanlı'nın 1520 yılında Kefe'den köle ticaretinden aldığı vergi ve gümrük gelirleri, 1 milyon akçenin üzerine çıkmıştır.

Kafkasya, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu ile İran arasındaki Kafkasya hâkimiyeti için verilen mücadelelere sahne olmuştur. Görünüşte her iki tarafın politikası da, öncelikle diğerinin Doğu Anadolu ve Kafkasya'daki dini, siyasal ve kültürel etkisini engellemek ve buralarda yaşayan kendi devlet mezhebine mensup insanları korumak üzerine inşa edilmişti. Gerçekte ise her iki taraf için asıl hedef, Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Irak'a hakim olarak ekonomileri için hayati önem taşıyan baharat ve ipek ticaretini kontrol altına almaktı. ²

Rus Çarlığı'nın Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Hanlığı'nın gücünün zirvesinde olduğu 16. asırda Kuzey Kafkasya'da büyük bir nüfuzunun olduğu söylenemez. Ancak bu, Altın Orda ve Bizans'ın mirasçısı olmak isteyen Rusların bu bölgede tamamen pasif kaldığı anlamına gelmemektedir. Büyük İvan'ın (1462-1505) liderliğinde Rus bölgelerini birleştirilerek 1480

¹ Kafkasya'nın ekonomik önemi hakkında bk. Sadık Müftü Bilge, *Osmanlı Çağında Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, İstanbul, Kitabevi, 2012, s. 55-56; Eberhard Schmitt, Charles Verlinden (Ed.), *Die mittelalterlichen Ursprünge der europäischen Expansion. Dokumente zur Geschichte der europäischen Expansion*, München, C. H. Beck, 1986, s. 180; Carl Max Kortepeter, *Ottoman Imperialism during the Reformation: Europe and the Caucasus*, London, University of London Press, 1973, 9-10.

² Yusuf Yıldız, *Die Verbreitung des Islam im Kaukasus. Von den Anfängen bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts*, Bonn, Online Publikation der Universität Bonn, 2014, s. 305-306.

yılında Altın Orda'dan bağımsız olmayı başaran Ruslar, daha sonra Osmanlıların, batıda Avusturya, doğuda ise İran'la yaptığı savaşları fırsat bilerek, 1552'de Kazan'ı, dört yıl sonra da Astrahan'ı alarak hakimiyet sahalarını biraz daha genişletmişlerdir. ³ Bu arada Kabardinler ve Çerkezler, çardan Osmanlı'ya karşı koruma talep etmişlerdir. Bu talebe ilk önce olumlu bir cevap verilmemiştir. ⁴ Ancak Rusların bu halklarla ilişkileri devam etmiş, nihayet Çar IV. İvan'ın (1530-1584), 1561'de Kabardin Prensi Temriuk'un kızıyla evlenmesiyle, Rusların bölgedeki etkisi daha da artmıştır. Çar, 1567 yılında kayınpederinin ricası üzerine onu korumak üzere Terek bölgesine bir ordu göndermiş ve Terek ile Sunca'nın birleştiği yerde *Terki* isimli küçük bir kale inşa ettirmiştir. ⁵

Osmanlı ordusu, Avusturya ile barış yaptıktan sonra Astrahan'ı tekrar fethetmek ve Don ve Volga nehirleri arasına bir kanal inşa etmek için harekete geçse de başarılı olunamamıştır. Terki, Osmanlılar tarafından yıkılmıştır. Fakat bu kaleye alternatif olarak 200 km kuzeydoğuda, Terek Nehri'nin denize döküldüğü yerde, 1588'de *Terskiy Gorodok* isimli bir kale kurulmuştur. Artık Kafkasya'daki Rus ilerleyişinin idaresi, Prens Andrey İvanoviç Hvorostinin'e bırakılan bu üsden sağlanması planlanmıştır. Nitekim Rus komutan Dağıstan'ı ele geçirmek için hemen harekete geçmiştir. Fakat Dağıstan hükümdarı Şamhal, 1594 ve 1604 yıllarında Ruslara büyük hezimetler yaşatmıştır. Ruslar, *Smuta*'dan (Rurik Hanedanı ile Romanov Hanedanı arasındaki kargaşa dönemi) dolayı başka bir teşebbüste bulunmamışlardır. Romanov Çarları, para ve çeşitli vaatlerle Kafkasyalı yerel hükümdarları kazanmaya ve onlar üzerinde Kozaklar⁶ vasıtasıyla baskı kurmaya çalışmakla yetinmişlerdir. Böylece 17. yüzyıl Kafkasya'da kısmen sakin geçmiştir. ⁷

18. yüzyılda Kafkasya, yeniden uluslararası bir çatışmaya sahne olmuştur. Bu sefer krize Rusya'nın emperyal hırsları neden olmuştur. Çünkü genç Çar Büyük Petro'nun (1682-1725) projeleri arasında Baltık bölgesinden baş-

³ Bu konuda geniş bilgi için özellikle bk. Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, TTK Basımevi, 1972, s. 142-280; Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi. Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara, TTK Basımevi, 1993, s. 152-154. Ayrıca bk. Mustafa Aydın, "Türkischer Einfluss und das Reich der Osmanen", Bernhard Chiani (Ed.), *Kaukasus (Wegweiser zur Geschichte)*, Paderborn, Schöningh, 2008, s. 26-27.

⁴ Aydın, *agm.*, s. 27.

⁵ Clemens S. Siderko, *Dschihad im Kaukasus. Antikolonialer Widerstand der Dagestaner und Tschetschenen gegen das Zarenreich (18. Jh. bis 1859)*, Wiesbaden, Reichert, 2007, s. 34.

⁶ "Özgür yurttaş" ya da "hafif zırhlı savaşçı" anlamına gelen Kozak tabiri 1500'li yıllarda yerleşmiştir. Yaygın görüşe göre Kozakları, Rus halkının Rus çarına isyan eden ve 15. ve 16. yüzyıllarda özgür bir yaşam için Don Nehri kıyılarındaki alanlara ve buna sınır bölgelerdeki steplere kaçan bölümü oluşturmuştur. Bu sayede bilhassa çiftçiler, köle statüsündeki saray mensupları, haydutlar ve hırsızlar çarın hâkimiyet alanından kaçmışlar ve Kozak kültürünün oluşumu için bir çevre bulmuşlardır. Ancak, Kozakların saf Slav kökenli oldukları tezi tartışmalıdır. Kozakların oluşumunda Rus İmparatorluğu'ndan steplere kaçan Alan ve Kıpçak kabileleri ile Hazarların da etkili olduğu düşünülmektedir. Bk. Manfred Quiring, *Russland. Orientierung im Riesenreich*, Berlin, Ch. Links Verlag, 2008, s. 44-45.

⁷ Siderko, *age.*, s. 35-37.

layıp İran üzerinden Hindistan'a kadar uzanan, merkantilist prensiplere dayalı bir ticaret ağı kurmak da vardı. Böylece Rusya, Avrupa ile Asya arasında bir ticaret merkezi olacaktı. Elbette Kafkasya, bu bağlamda çok büyük önem arz eden bir bölgeydi. Çünkü bölge, Asya pazarlarına atlama tahtası ve Osmanlılara karşı askeri hareket üssü olarak görülüyordu. Çar, bu amaca yönelik olarak, özellikle 1712 yılından itibaren "*Hindistan'a giden yolları aramak*" adlı bir dizi teşebbüste bulundu, Hazar Denizi çevresinde askeri keşif ve araştırma gezileri düzenletti. Fakat Ruslar, 1720'li yıllarda Osmanlıların Kafkasya'nın büyük bir bölümünü ele geçirmesiyle, Terek ve Kuban bölgesine çekilerek yeni sınır üssü olarak Dağıstan'da *Kizliar Kalesi*'ni kurmak zorunda kalmışlardır. Kafkasya'ya yeni bir Rus müdahalesi, ancak III. Petro (1762) zamanında tekrar mümkün olabilmıştır. Rusya, 1763 yılında General Stupişin'in Kizliar'ın 250 km batısında *Mozdok Kalesi*'ni kurmasıyla, Kuzey Kafkasya'nın ortasında önemli bir üsse daha sahip olmuştur.

II. Katerina zamanında Rus ilerleyişi hız kazanmıştır. Çariçe, Osmanlı-Rus savaşlarına denk gelen 1768-1774 yılları arasında "*akademi seferleri*" projesi adı altında Kafkasya'ya birçok araştırmacı ve seyyah göndererek imparatorluğun bilimsel olarak araştırılması çerçevesinde ekonomik kaynaklarını tespit ettirmiştir. Akademisyen Johann Anton Güldenstädt, kuzey bölgeleri ve Gürcistan'ı, Samuel Gottlieb Gmelin ise Hazar kıyılarını ve Azerbaycan'ı araştırmakla görevlendirilmiştir. Hatta Rusya'ya ait olmayan bölgeler bile araştırılmıştır. Ayrıca 1780 yılına kadar Karadeniz'den Hazar Denizi'ne kadar uzanan Rus kaleleri ve Kozak yerleşimlerinden müteşekkil "*Kafkasya Hattı*" denilen bir hat oluşturulmuş; Ekaterinograd, Aleksandrovska, Stavropol gibi yeni şehirler kurulmuştur. Rusların Osmanlı-Rus savaşındaki başarısı, güney istikametindeki Rus yayılmacılığının önünü tamamiyle açmıştır.⁸ Böylece 1783 yılında kuzeyin en önemli bölgesi olan Kırım da Rusya'nın eline geçmiştir. Bir yıl sonra Osmanlı'nın hâkimiyet haklarını muhafaza etmek için buraya alternatif olarak Doğu Karadeniz kıyısında *Anapa Kalesi* kurulduysa da Rusya'nın güneye doğru ilerleyişi uzun vadede durdurulamamıştır.

Esasında Osmanlı Devleti güneye doğru gelişen Rus ilerleyişini durdurma konusunda çok geç kalmıştır. Rusya ise en baştan beri zekice bir siyaset izlemiştir. Ruslar, Osmanlı Devleti, Moskova nazarında karşısında durulamayacak muazzam bir askeri kuvvet teşkil ettiği için Osmanlılarla iyi geçinmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin ise "Moskova ile iyi geçinmek" gibi meselesi olmamıştır. Çünkü siyasetini Orta Avrupa ve Akdeniz sahasına

⁸ Siderko, *age.*, s. 37-42.

odaklayan devlet, coğrafi konum itibariyle uzak bir bölgede kalan Rusya işlerini Kırım Hanlığı'na havale etmiştir. Tabiki bu durum, Rusya'yı "küçümseme" gerçeğini de beraberinde getirmiştir. Sonuçta Rusya hakkında hiçbir zaman yeterli bilgi edinilememiştir. Rusya ise tam aksine Osmanlı Devleti ile ilgilenmiş, Osmanlı'nın durumuna göre siyaset geliştirmeye çalışmıştır. Hatta Moskova'da kurulan dış işleri dairesinde (Posol'skiyPrikaz: Elçiler Dairesi) bir de Türkiye siyasetinin tanzim edildiği bir büro oluşturulmuştur.⁹

Ruslar, Tiflis'e kadar uzanan 240 km uzunluğundaki "Gürcü Ordu Yolu"nu savunmak ve Kuzey Kafkasya'daki Rus istilası için üs olarak kullanmak için 1784 yılında *Vladikavkaz* isimli bir kale kurmuşlardır. Bir yıl sonra ise *Kafkasya Valiliği* kurulmuş ve ilk vali olarak General Potemkin atanmıştır. 1801 yılında Gürcistan bir genelge ile Rusya'ya bağlanmıştır. Ruslar, 1804 ile 1826 yılları arasında Azerbaycan hanlıklarını da Rusya'ya bağlayarak Aras Nehri'ne ulaşmışlardır. Böylece İranlılar ve Osmanlılar, 19. asrın ilk yarısında hemen hemen Kafkasya'daki bütün topraklarını Ruslara bırakmak zorunda kalmışlardır.¹⁰

Rus Çarlığı, Kafkasya'nın büyük bölümüne hakim olmuştur. Fakat çok geçmeden Rus işgaline karşı Dağıstan ve Çeçenistan merkez olmak üzere sadece Kafkasya'da değil bütün dünyada büyük yankı uyandıran büyük bir isyan başlamıştır. Efsaneleşen bu isyanın lideri Şeyh Şamil idi. Şamil, 1834'den Ruslara teslim olduğu 1859 yılına kadar Rus ordularına sayısız darbeler indirmiştir. Ruslar, Şamil'in tesliminden sonra Kafkasya'da kontrolü tamamen ele geçirmişlerdir. Bölgeleri işgal edilen ve Rus hakimiyeti altında yaşamak istemeyen yüzbinlerce Kafkasyalı ise Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmiştir.¹¹

RUS HÂKİMİYETİNE KADAR KUZEY KAFKASYA'DA HRİSTİYANLIK

Güney Kafkasya, Hristiyanlık dininin en erken yayılma imkanı bulduğu bölgelerden biri olarak kabul edilmektedir. Hristiyanlık, ilk önce 2. yüzyılda Ermenistan'a girmiştir. Kral III. Tridates ve Ermeni halkı, "aydınlatici" lakabıyla da anılan Aziz Greogor'un etkisiyle vaftiz edilmiştir. Hristiyanlığın

⁹ Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya. XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919), 2. Baskı, Ankara, TTK Basımevi, 2011, s. 4-5.

¹⁰ Yıldız, *age.*, s. 312-313.

¹¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. John F. Baddaley, *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, İngilizce'den çeviren: Sedat Özden, 3. Baskı, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 1995; MosheGammer, *MuslimResistance to the Tsar: Shamiland the Conquest of Chechenia and Daghestan*, London, Cass, 1994; Şerafettin Erel, *Dağıstan ve Dağıstanlılar*, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1961; UweHalbach, "HeiligerKrieg" gegen den Zarismus. Zur Verbindung von Sufismus und Dihad im antikolonialen islamischen Widerstand gegen Russland im 19. Jahrhundert", Andreas Kappeler, *Muslims in der Sowjetunion und Jugoslawien*, Köln, Markus Verlag, 1989, s. 213-234.

301 yılında Ermenistan'ın resmi devlet dini ilan edilmesiyle birlikte, dünyanın en eski devlet kilisesi olan Ermeni Apostolik Kilisesi de kurulmuştur.¹² Hristiyanlık, Gürcistan ve Albanya/Arran'da (Bugünkü Azerbaycan) ise özellikle 4. yüzyılın başından itibaren Ermenistan'ın etkisiyle yayılmaya başlamıştır. Güney Kafkasya, Sasanilerin kuvvetli etkisi nedeniyle uzun bir müddet Hristiyanlık-Zerdüştlük mücadelesine sahne olsa da Hristiyanlığın bölgedeki yayılışı engellenememiştir. Sonuçta Hristiyanlık, Alban hükümdarı Urnayir (313-371) tarafından resmî devlet dini ilan edilmiştir.¹³ Gürcistan'da ise Kral III. Mirian, 337'de Hristiyanlığı resmî din ilan etmiş, hatta Bizans İmparatoru I. Konstantin'den misyonerler istemiştir.¹⁴

Kuzey Kafkasya halkları ise Hristiyanlıktan önce paganizme mensuplardı. Bizans'ın Kafkasya Hristiyanlarını Bizans-Ortodoks kilisesi altında birleştirme çabaları çerçevesinde ilk kez I. Justinyen (527-565) zamanında çeşitli Kuzey Kafkasya kavimleri Hristiyanlaştırılmaya çalışılmış, ancak kısmen başarı sağlanabilmiştir.¹⁵ Daha sonraki yüzyıllarda ise bu halklar arasında Hristiyanlığın yayılışı kaçınılmaz olmuştur.

Çerkezistan'a ilk kez 6. yüzyılda Bizans'ın etkisiyle giren Hristiyanlık, 10. ve 12. yüzyıllar arasında Gürcistan'ın misyonerlik faaliyetleriyle yayılmaya devam etmiştir. Nalçık'de kurulan piskoposluk, İmparator I. Justinyen'e isnat edilmektedir.¹⁶ Karakorum'a seyahat ederken Çerkez bölgesinden geçen Fransiskus rahibi Wilhelm Rubruk'a (Ölm. 1270) göre Çerkezler, 1253 yılında Hristiyandırlar.¹⁷ 13. yüzyılda Batı Kafkasya'da Fransiskan ve Dominikan tarikatlarının kuruluşundan itibaren bölgede Katolik ve Cizvit misyonerler de aktif rol oynamaya başlamışlardır. Papa XXII. Ioannes, Hristiyanlığı yaymak için 1320 yılında Kefe'de Katedralli bir başpiskoposluk kurmuştur. 1439 yılına kadar Çerkezler, Taman'da ikamet eden iki Katolik piskopos ve bir başpiskoposa sahip olmuşlardır.¹⁸

Eski kilise harabeleri, Çeçenlerin de en azından bir bölümünün 8. yüzyılda Hristiyanlığı kabul ettiğine işaret etmektedirler. 11. -13 yüzyıllar arasında Gürcistan'ın etkisiyle bu din, onlar arasında daha da kuvvetlenmiş, hatta Çeçenler, Gürcü yazısını kullanmaya başlamışlardır. Ancak Moğol

¹² Martin Tamcke, *Das Orthodoxe Christentum*, München, C. H. Beck, 2007, s. 29.

¹³ İsmail Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı. Eski Çağlardan Günümüze Azerbaycan Tarihi*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2009, s. 127; Emanuel Sarkisyan, *Geschichte der orientalischen Völker Rußlands bis 1917*, München, Oldenbourg, 1961, s. 32-143.

¹⁴ Thea Kvastiani, Vadim Spolanski, Andreas Sternfeldt, *Georgien: Unterwegs zwischen Kaukasus und Schwarzem Meer*, 5. Aktualisierte und erweiterte Auflage, Berlin, Trescher, 2010, s. 42.

¹⁵ I. Erhorn, *Kaukasien*, Berlin, Stollberg, 1942, s. 72.

¹⁶ Yıldız, *age.*, s. 315.

¹⁷ Wilhelm von Rubruk, *Reisen zum Großkhan der Mongolen. Von Konstantinopel nach Karakorum*, neu bearb. und hrsg. von Hans D. Leicht, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985, s. 86.

¹⁸ Kadir I. Natho, *Circassian History*, New York, Xlibris Corporation, 2009, s. 120.

istilası ve bunu müteakip Gürcistan'ın 15. yüzyıla kadar eski gücünü kaybetmesi nedeniyle iyice gerileyen Hristiyanlık, zamanla paganizmin kuvvetli etkisiyle büyük ölçüde gerilemiş ve İslam'ın yayılışı ile yok olma noktasına gelmiştir.¹⁹

Hristiyanlığı kabul eden başka bir Kuzey Kafkasya halkı ise İran kökenli Alanlar/Osetlerdir. Alanlar, Osetlerin ataları olarak kabul edilmektedirler. Hristiyanlık, Alan bölgesine ilk kez 6. yüzyıldan itibaren Bizans'ın etkisiyle girmiş ve 921 yılında Alanlar için bir başpiskoposluk kurulmuştur. İlerleyen yıllarda Bizans'ın Alanlar arasında güçlü bir misyonerlik faaliyetine giriştiği anlaşılmaktadır. İbn Rusta'ya (Ölm. 913) göre Alanların hükümdarı Hristiyan, halk ise paganizme mensuptu.²⁰ Wilhelm Rubruk'a göre ise 13. asırda Alanlar arasında yüzeysel şekilde Ortodoks mezhebi yaygındı, hatta Alanlar, Yunan yazısını kullanıyorlardı.²¹ Hristiyanlığın Alanlar arasında ilerleyen yüzyıllarda yayılmaya devam ettiğine dair çeşitli kaynaklarda bilgiler bulunmaktadır. Ancak bu kaynaklardan anlaşıldığına göre bu din, daha çok aristokrat kesim arasında yayılmış, halk arasında ise yüzeysel kalmıştır.²²

Karaçay-Balkar Türklerinin dinine ait en eski kayıtları, 1404 yılında Kafkasya'da ikamet eden Dominikan Rahibi Johannes Galonifontibus nakletmektedir. Rahip, Karaçayları "Kara Çerkezler" olarak adlandırmakta ve kiliseleri, ikonları ve bayramlarının Bizanslılarınkine benzediğini yazmaktadır. Ancak Hristiyanlık, Çerkezlerde olduğu gibi onlar arasında da yüzeysel kalmış ve toplumlarında daha kökleşmiş olan paganizmden etkilenmiştir.²³ Bizans ve Gürcistan'ın etkisiyle yayılan Hristiyanlık, Moğol istilası ile daha zayıflamış, sonuçta yok olma noktasına gelmiştir. Bu da Gök Tanrı inancının onlar arasında tekrar kuvvetlenmesini sağlamıştır. 1635-1653 yılları arasında Kafkasya'da misyonerlik yapan İtalyan rahip Archangelo Lamberti, Karaçayların Hristiyan olduğunu, ancak bu dini çok yüzeysel yaşadıklarını görmüştür.²⁴ Julius Klaproth'a göre 1807/8 yıllarında onlar arasında hala Hristiyan adetler mevcuttu ve dağlarda eski kiliseler bulunuyordu.²⁵

¹⁹ Johann Anton Güldenstädt, *Dr. J. A. Güldenstädt's Reisen nach Georgien und Imerethi*. Aus seinen Papierengänzlichungsgearbeitet und verbessert herausgegeben, und mit erklärenden Anmerkungen begleitet von Julius von Klaproth, Berlin, Maurer, 1815, s. 9-10.

²⁰ "İbn Rusteh el-Hemedânî, Ebû'Alî'Ahmed b. Omar: Kitab el-a'lâk el-Neffise", Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara, Ankara Üniv. Basımevi, 1985. s. 41.

²¹ Rubruk, *age.*, s. 66.

²² Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Karl Friedrich Emil Koch, *Das nördliche Osetien. Nach Mittheilungen des Herrn Professor Koch*, Weimar, Ohne Verlag, um 1840, s. 41-42; Friedrich Bodenstedt, *Die Völker des Kaukasus und ihre Freiheitskämpfe gegen die Russen*. Ein Beitrag zur neuesten Geschichte des Orients, Frankfurt am Main, Kessler, 1848, s. 236-237.

²³ Lojos Tardy, "The Caucasian Peoples and their Neighbours in 1404", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 32 (1978), s. 92-93.

²⁴ Yıldız, *age.*, s. 356.

²⁵ Julius Klaproth, *Reise in den Kaukasus und nach Georgien unternommen in den Jahren 1807 und 1808*, auf Veranstaltung der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu St. Petersburg, enthaltend eine vollständige Beschreibung der

Sonuç olarak, Çerkezler, Kabardinler, Abhazlar, Çeçenler, Alanlar-Osetler, Karaçay-Balkarlar ile Dağıstan halkları olan Avarlar, Kumuklar, Laklar ve Dargılar arasında Bizans, Gürcistan ve Ermenistan'ın etkisiyle yayılan Hristiyanlık,²⁶ bu halkların kadim dini animizm ile İslam'ın kuvvetli etkisi nedeniyle Osetler dışında bu halkların hiçbirinin egemen dini olamamış, hatta animist ve İslami inanç, adet ve geleneklerle karışarak heterodoks bir yapıya bürünmüştür.

RUSYA'NIN KUZEY KAFKASYA'YI HRİSTİYANLAŞTIRMA FAALİYETLERİ

Ortaçağ'ın "*kendini yüceltme*" siyaseti çerçevesinde, çarın unvanına, kendine tabi ülkelerin ve halkların adlarını da ekleme arzusu, Rusların yerli halklar aleyhine başlangıçtaki genişlemesi için yeterli bir sebep sayılıyordu. Ancak Moskova'nın "*Üçüncü Roma*", kendi deyimiyile "*ne plus ultra*" (olabileceğin en mükemmeli) olma konusundaki giderek artan ısrarı, Rus yayılmacılığı için bundan daha önemli bir sebep teşkil etmeye başladı. Nitekim Rus Çarı, Türklerin Bizans'ı fethinden kısa bir süre sonra, bir Ortodoks Hristiyan devletin tek hükümdarı olunca Ruslar, birçok çaba ve diplomatik girişim sonucunda 1589 yılında diğer Ortodoks patriklerin de onayını alarak kendi bağımsız patriğini atamayı başardılar.²⁷

240 yıl kadar süren Tatar hâkimiyeti döneminde Ruslarla Tatarlar arasında yalnızca anlaşmazlıklar ve savaşlar hâkim olmamıştı. İki millet arasında kültürel yakınlaşmalar da olmuş, hatta akrabalıklar tesis edilmiştir. Moğol hanları Rus kızları ile Rus knezleri de Moğol kızları ile evlenmişlerdir. Mesela Moskova Knezi Yuri Daniiloviç, Özbek Han'ın (1313-1340) kız kardeşi ile evliydi. Altın Orda ve daha sonra Kasım, Kazan ve Kırım Hanlıkları döneminde birçok Moğol-Türk ileri gelenleri, Rus knezleri hizmetine girmişler ve Ortodoksluğu kabul etmişlerdir. Rus tarihinde etkin rol oynayan 130 soylu ailenin Tatar (Türk) kökenli olduğu düşünülmektedir. Mesela Apraskin, Bebiçov, Birkin ve Boltin Godunov bunlardan bazılarıdır.²⁸

Ancak daha sonra Rus hükümdarlar, kendilerini Tatar soylularından daha üstün bir konuma yükseltmek için Bizans siyasi kültürüne bağlılığı ön plana çıkardılar. Rus devletinin resmen Bizanslaştırılması vasıtasıyla Rus hükümdarların, Tatarlara siyasi ve psikolojik yönden bağlılığı kırıldı. Böyle-

kaukasischenLänderundihrer Bewohner, Bd. 1, Halle und Berlin, In den Buchhandlungendes HallischenWaisenhaus, 1812, s. 505-506.

²⁶ Hristiyanlığın Dağıstan'da yayılışı hakkında bk. Magomed Gasanov, "On Christianity in Dagestan", *Iran and the Caucasus*, vol. 5 (2001), s. 79-84.

²⁷ Michael Khodarkovsky, "Of Christianity, Enlightenment, and Colonialism: Russia in the North Caucasus, 1550-1800", *The Journal of Modern History*, vol. 71, number 2, (June 1999), s. 408.

²⁸ Kurat, IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, s. 147-148.

ce onların, eski Altın Orda'nın bölgelerini birleştirme ve halklarını medenileştirme konusundaki imparatorluk misyonu iddiası da meşrulaştırıldı. Ortodoks Hristiyanlığının, çarın, çok milletli ve dinli tebaası üzerindeki kutsal ve ilahi otoritesini güçlendireceği düşünülüyordu. Halkın kitlesel olarak Hristiyanlaştırılması, devletin istikrarı için hayati bir önlem olarak görüldü. Bu nedenle *karacı, beg, murza, oğlan ve tarkan* ünvanlı bütün Tatar yönetici elit yok edilmeliydi. Bu elitin en verimli toprakları, müsadere edilecek ve Rus soylular ile Ortodoks manastırlara tahsis edilecekti. Hristiyan olmak istemeyenler ise zorunlu göçe tabi tutulacaklardı. Bu plan, 1550 ve 1560'lı yıllardaki Tatar isyanları bahane edilerek gerçekleştirildi. İsyanlar bastırılırken hayatta kalan Tatar soylular da Hristiyan olmak zorunda kaldılar ve Rus devletinin hizmetine alındılar.²⁹

Benzer bir siyaset Kuzey Kafkasya'da da izlenmiştir. Başlangıçta Ruslar, bu bölgeye tamamen hâkim olamadıkları için bu bölgeyi istila etmek ve Hristiyanlaştırmak için Kozakları kullanmışlardır. Rus ve Ukrayna'nın iç bölgelerinden getirilen Ortodoks Kozakların temel görevi, Kuzey Kafkasya'ya yerleşmek, çiftçilik ve askerlik yapmak, bölgenin demografik, dini ve sosyal yapısını değiştirmek ve bölge halklarıyla savaşarak onların Rus İmparatorluğu'na entegrasyonunu sağlamaya katkıda bulunmaktır.³⁰ Bu nedenle 16. yüzyılın başlarından itibaren Terek Nehri ile güney kolu Sunca arasındaki yüksek tepelere Greben Kozakları yerleştirilmişlerdir. Bunların sayısı, Don Kozakların gelmesiyle yüzyılın ortalarına doğru daha da artmıştır. Aşağı Terek Irmağı civarında ise zaten bir Kozak "ordusu" bulunuyordu. Bunlar, 16. yüzyılın ikinci yarısında Volga bölgesinden kaçan Kozaklardan oluşuyorlardı.³¹

Kozakların Kuzey Kafkasya'ya iskânı, 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren hız kazanmıştır. 1722 yılında Derbent'e yürüyen 80. 000 kişilik Rus ordusunda binlerce Kozak görev yapmıştır. 1724'de 1. 000 Kozak ailesine, Hazar Denizi kıyısındaki Agrakhan Yarımadası'na daimi surette yerleşme emri verilmiştir. İlginçtir ki bunlar, 1690'larda Don bölgesinden gelen dindar Kozak grupların meskûn olduğu bölgeye yerleşmişlerdir. 1720 ile 1730'lu yıllarda yıllık ortalama 3. 000-4. 000 Don Kozakı Kafkasya'ya yerleştirilmiştir.³² 1770 yılında Terek bölgesine giden Johann AntonGüldenstädt'e

²⁹ Galina M. Yemelianova, *RussiaandIslam. A HistoricalSurvey*, Basingstoke, Palgrave, 2002, s. 36.

³⁰ Thomas M. Burret, "The Land is SpoiledbyWater": CossackColonisation in the North Caucasus", *Environment andHistory*, vol. 5, number 1, (February 1999), s. 27 vd.

³¹ Chantal Lemercier-Quelquejey, "Cooptation of theElites of KabardaandDaghestan in thesixteenthcentury", AbdurahmanAvtorkhanov / Marie BennigsenBroxup (Eds.), *The North CaucasusBarrier. The Russian AdvancetowardstheMuslim World*, London, St. Martin'sPress, 1992, s. 36.

³² Brian J. Boeck, *Imperial Boundaries: Cossack Communitiesand Empire-Building in the Age of Peter the Great*, Cambridge, Cambridge UniversityPress, 2009, s. 238.

göre “stanize” denilen ve yalnızca Kozakların oturduğu köylerde yüzlerce Kozak ailesi bulunmaktaydı.³³

Rus otoriteleri, Kozakların Rus idaresine sadakatlerini artırmak için onların dindarlığını kullanmışlardır. Kozakların, Ortodoksluk bayrağı altında Müslümanların bölgelerine sık sık saldırılar düzenlemesi sağlanmıştır. Ama buna rağmen Kozaklar, günlük yaşamda Kafkasya Müslümanları ile yakın ilişkiler içinde buldukları için onlarla evlenmek suretiyle akrabalıklar da kurmuşlardır. Çünkü kıyafetleri, silahları, yemek kültürleri, binicilik sanatına hürmetleri, baskın taktikleri, dansları, adetleri ve diğer sosyal normları ile Kozaklar Kafkasyalılara çok benziyorlardı. Bilhassa Terek Kozakları, komşuları Çeçenlerden çok etkilenmişlerdir. Hatta Ruslarla Osmanlılar arasında açık bir düşmanlık olmasına rağmen birçok Kozakın Türklerle de yakın ilişkileri olmuştur.³⁴

Ruslar, Kuzey Kafkasya kavimlerini Hristiyanlaştırmak için onlar arasına sadece Kozakları yerleştirmemiş, aynı zamanda bu kavimleri de mümkün olduğu kadar Rus bölgelerine göç ettirmişlerdir. Özellikle 18. yüzyılda Kabardin köylerine yakın bir bölgede Mozdok Kalesi kurulduktan sonra Rusya'nın kaçak göçmenleri, Rus bölgelerine yerleşmeye teşvik ettiği görülmektedir. Zira Kabardin soyluları, kaçarak Mozdok, Kizliar ve Astrahan'da Hristiyanlığı kabul etmekle tehdit eden insanlar üzerinde kontrolü sağlayamamaktan şikayetçi oluyorlardı. 1770 yılında Rus Dış İlişkiler Ofisi, nüfusları azalan Kabardinlerin, örneğin iş gücü alanında, büyük problemler yaşadığını açıklamıştır. Hatta ofisin raporuna göre Kabardin soylular, esir alınan her vatandaşı için iadelerine karşılık Ruslara 100 Ruble ödemeyi kabul etmiştir. Kaçak göçmenleri kabul eden Rus hükümeti ise onları, liderlerini terk etmeye teşvik etmiştir. Mesela 1767 yılında binlerce Kabardin köylü, liderlerine isyan ederek kaçmakla tehdit edince, onlara efendilerini terk ederek Rus bölgelerine yerleşmeleri için ikna etmek üzere bir binbaşı³⁵ gönderilmişti.³⁶

Rus bölgelerine kaçanların bir kısmı, soylulara bağlı hizmet personelinin oluşmaktaydı. Yurtlarını aileleriyle birlikte terk eden bu insanlar, ya özgür olmak için ya da memleketlerindeki çeşitli sorunlar nedeniyle kaçmışlardır. Vaftiz edildikten sonra geri dönmelerine müsaade edilmemiştir. Müslüman olarak kalmakta ısrar edenler dönebilirken, vaftiz edilenlerin

³³ Güldenstädt, *age.*, s. 14 vd.

³⁴ Yemelianova, *age.*, s. 46.

³⁵ Khodarkovsky, çalışmasında bu binbaşının kimliğini vermemiştir. Muhtemelen yazarın başvurduğu ve bizim ulaşımadığımız kaynaktan da (Kabardino-russkieotnoşeniia v 18-18 vv. Dokumenty i materialy, 2 vols. Moscow 1957) yalnızca “bir binbaşı” ibaresi kullanılmıştır.

³⁶ Khodarkovsky, *age.*, s. 422-423.

dönmesine ise sadece eskiden bağlı oldukları kişilerin de Hristiyanlığı kabul etmeleri durumunda izin verilmiştir.³⁷

Eski memleketlerine yakınlıkları nedeniyle geri dönmeleri için 1750 yılındaki bir genelge ile artık Ruslar arasına yerleştirilen göçmenlerin, bu sayede çiftçiliği öğrenmeleri ve askeri alanda hizmet etmeleri de sağlanacaktı. Bazı göçmenler, kaçmamaları için kuzeydeki Don ve Volga Kozakları arasına yerleştirilirken bazıları da devlet çiftçileri olmak üzere Tambov bölgesine gönderildiler. 1762 yılında Rus senatosu, II. Katerina'ya Kizliar bölgesini güçlendirmek ve buraya yeni din değiştiren Kabardinler ve Osetleri yerleştirmek için yeni bir kale kurulmasını önerdi. "Mozdok" adı verilen kalenin bir kilisesi ve dağlar arasında Hristiyanlığı yayacak bir rahibi olacaktı. Ayrıca buraya ipek ve diğer endüstri dallarını kurmak için Gürcüler, Ermeniler ve diğer Hristiyan gruplar da davet edildiler. Bütün bu insanlara müstakil yerlerde yerleşme ve kendi kiliselerini kurma izni verildi. Ayrıca Mozdok'da Katoliklerin de yerleşmesine izin verildi ve hatta kilise kurmaları için devlet kredisi sağlandı. Rus sınır hattı, bir Hristiyan bölgesi olarak tasarlandığı için buraya yalnızca Müslümanların yerleşmesine izin verilmiyordu.³⁸

Elbette Kafkas halklarını Hristiyanlaştırma arzusu, yalnızca Rus tarafından gelmemiştir. Kafkasyalıların da zaman zaman Rus hükümetinden böyle bir talepte bulunduğunu görüyoruz. Rusların Kuzey Kafkasya'da temas ettiği ilk etnik topluluklardan biri olan Çerkez kabileler buna bir örnektir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla bu durum, öncelikle siyasi nedenlere dayanmaktadır. 1552 yılında Kabardin Prensleri Maaşuk Kanukov ve Ezbuzlukov'un liderliğinde Moskova'ya giden ilk elçilik heyeti, Adıge ve Abazin kabilelerin Rus egemenliği altına alınmasını rica etmişler ve Kırım hanına karşı Ruslardan yardım istemişlerdir. Üç yıl sonra ise Kuzey Adıge Prensi Sibok, oğlu Kudadek, kardeşi Adsingukom, Abazin Prensi Tutarık Ezbuzlukov ve 150 kişilik bir heyetle Moskova'da IV. İvan'ın huzuruna çıkmıştır. Bunların samimiyeti konusunda yapılan araştırmadan sonra Kudadek ve Tutarık kendi istekleriyle vaftiz edilmişler ve adlarını değiştirmişlerdir. Böylece Moskova'dan Kırım'a karşı yardım sözü almışlardır. 1559 yılında Moskova'ya Çerkez Mirza İçurak isimli önde gelen bir şahıs gelmiş ve Çerkezler adına çardan sadece askeri yardım değil, aynı zamanda Çerkezleri vaftiz edecek rahipler göndermesini talep etmiştir. Bu talep, daha sonra Kabardin prensleri tarafından tekrar edilmiştir. 1561 yılında IV. İvan'ın, vaftizden

³⁷ O. N. Barabanov, *Oçerki istorii kristianstva Severnom Kavkaze: s drevnejšikvremen do načala XX veka*, Moskva, Izdatel'stvo "AspektPress", 2015, s. 223.

³⁸ Khodarkovsky, *agm.*, s. 425-426.

sonra Maria ismini alan Çerkez Prens Temrük'ün kızı Guaşeney ile evlenmesi ise Rus-Çerkez ilişkilerini daha ileri bir seviyeye taşımıştır.³⁹

Rusya'nın 16. yüzyılın ortalarında Kuzey Kafkasya'ya girişinden sonra bu bölge, dini karakteri olan bir sınır bölgesine dönüşmüş, Rus Hristiyan kimliği, sömürge faaliyetleriyle bütünleştirilmiştir. Bu bağlamda organize olmuş düzenli bir devlet yapısına sahip tek Hristiyan halk olan Gürcülerin, Rus misyonerlik faaliyetlerinde önemli bir rolü olduğunu görüyoruz. Kafkasya Müslümanları tarafından çevrelenen ve Osmanlılara ve İranlılara aralıklarla vergi ödemek zorunda olan Gürcüler, Rus yardımını sağlamak için Hristiyanlığın kirletildiğine dair bir imge yaratmışlar ve Moskova'dan, topraklarının büyük bölümünü işgal eden Türklerden ve "*Hristiyanları gece esir alan ve Müslüman yapan dinsiz köpekler*" olarak niteledikleri Dağistanlı Şamhal ve adamlarından kendilerini kurtarmasını talep etmişlerdir.⁴⁰

Büyük bir bölümü bozkır olan ve yerli halk tarafından otlak olarak kullanılan Kuzey Kafkasya topraklarını boş arazi olarak görerek buralarda hak iddia etmek, sömürgeci bir siyaset izleyen Rusya için zor olmamıştır. Rus anlayışına göre yerliler, Rusya'nın inançlı vatandaşları olmalı ve hükümetin güçlendirmeye çalıştığı çalkantılı güney sınırında asker olarak istihdam edilmeliydiler. Bu nedenle Kafkas halklarını dönüştürmek için kapsamlı bir proje başlatılmıştır. Onların dininin değiştirilmesi, bu çok yönlü dönüşümün en önemli aşaması olarak görülmüştür. Başlangıçta "*dinsiz teba*" olarak damgalanan yerliler, daha sonra vaftiz edilmek ve medenileştirilmek zorunda olan "*aşağılık vahşiler*" olarak görülmüşlerdir.⁴¹ 18. yüzyılın ortalarından itibaren Kuzey Kafkasya'da bulunan okumuş ve batı eğitimi almış yeni Rus askeri ve idari elitin, idari alandaki yeni fikir ve metotlarıyla birlikte yerlilere karşı olan negatif bakış açısı daha da radikalleşmiştir. Bu elite göre yerliler, "*vahşi adetleri*" ve "*tamamen bozuk ahlaklarıyla*" "*güvenilmez ve hain insanlardı*" (nepostoianny i verolomny); "*değişken ve kaba karakterleri (vetrennosti i grubosti) vedoğaları ve yetişme tarzları gereği yatkın oldukları yağmacı hayat tarzları*" nedeniyle onlara güvenilemezdi. Yerliler, imparatorluğun diğer halkları gibi çocuklar olarak görülüyorlardı. Onların, çocuklar gibi kontrol edilmesi, talimat alması ve yönetilmesi, kötü davranış sergilemeleri durumunda ise uyarılması ve cezalandırılması gerekiyordu. Elbette çocuklar, büyüyebilir, Rus İmparatorluğu'nun inançlı tebaası olarak kurtulabilir ve Rus subayların vücuda getirdiği medeniyetin nimetlerinden yararlanabilirlerdi.

³⁹ Barabanov, *age.*, s. 185-186.

⁴⁰ Khodarkovsky, *agm.*, s. 409.

⁴¹ Khodarkovsky, *agm.*, s. 398-400.

Sömürgeci idare alanında en kapsamlı plana imza atan Astrahan Valisi PetrKreşetnikov, 1775 yılında şunu iddia ediyordu: *“Onları Hristiyan yapmaktan başka hiç birşey, onların barbarlıklarını daha iyi yumuşatamaz ve onları daha uysal yapamaz”* ve *“bu insanların çoğu sadece görünüşte Müslüman oldukları için onların dinini değiştirmek zor olmayacaktır ve halkımızla kontakları sayesinde dillerini ve adetlerini tamamen yok etmek mümkün olacaktır.”* Ayrıca vali, Rus idaresinin, Kizliar’dan Mozdok’a kadar bütün sınır bölgesine yeni yerleşimler kurmasını öneriyordu. Buralarda Rus birliklerinin yanına yerliler de yerleştirilmeli ve bunlar, her yerleşim biriminin nüfusunun en az üçte birini oluşturmalıydı. Yerliler, Rus kumandanlar arasına da yerleştirilmeli ve Ruslarla evlenmelerine izin verilmeliydi; böylece hayat tarzları, adetleri ve dilleri acısız ve kolay bir şekilde eriyebilir ve tam birer Rus vatandaşı olabilirlerdi. Ayrıca bu yerlilerden ucuz iş gücü elde edilecek ve onlardan boşalan toprakların doğal kaynaklarından faydalanılacaktı. Sonuçta yerliler için kazanç, geleneksel onur sistemlerinin, endüstri bölgeleri, geleneksel doğa manzarasının, yeni bitkiler, yalnızca geçime endeksli tarımsal üretimin, Rusça, yerel dillerin ve nihayet Hristiyanlık, İslam’ın yerini alacaktı. Zaten daha önceki Rus sömürge idaresi de böyle bir plan hazırlamıştı. Ancak valinin planı daha doğrudan ve kapsamlıydı.⁴²

Sömürgeci politika çerçevesinde Hristiyanlaştırmayı meşrulaştırmak için Kafkas halklarına karşı yaratılan bu negatif algı, ilerleyen zamanlarda da canlı tutulmuştur. Mesela çarın hizmetinde bilimsel araştırmalar yapan ve 1843/44 yılında Kafkasya’ya giden August von Haxthausen Rus politikasını şöyle savunmuştur:

*“İslam; Hristiyanlığı ya tamamen yok etmiş, yok etmediği yerlerde ise baskı altında tutmuştur. Bunun sonucunda bölge, içler acısı bir şekilde giderek artan bir oranda tamamen barbarlaşmıştır. O andan itibaren bölge, Ruslar kurtarıcı olarak gelerek Türklerle İranlıları kovup Hristiyanlığın yayılışının ve medeniyetin önünü tekrar açana kadar yüzyıllarca bu iki milletin boğuşma sahası olmuştur.”*⁴³

Ruslar, Kuzey Kafkasya halklarını dönüştürmek için başlattıkları proje çerçevesinde özellikle Osetler, Kabardinler ve Çeçenleri hedef almışlardır. Rus memurlar, bu halkların daha önce Hristiyan oldukları için büyük bir istekle vaftiz olacaklarını düşünüyorlardı.⁴⁴ Esasında Kafkasya’nın yeniden Hristiyanlaştırılması fikri I. Petro (1682-1725) döneminden beri mevcuttu.

⁴² Khodarkovsky, *agm.*, s. 414-417.

⁴³ August Freiherr von Haxthausen, *Transkaukasien. Andeutungen über das Familien- und Gemeindeleben und die sozialen Verhältnisse einiger Völker zwischen dem Schwarzen und Kaspischen Meere, Reiseerinnerungen und gesammelte Notizen, erster Teil*, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1856, s. VIII-IX.

⁴⁴ Firouzeh Mostashari, “Colonial Dilemmas: Russian Policies in the Muslim Caucasus”, Robert P. Geraci and Michael Khodarkovsky (Eds.), *Of Religion and Empire: Missions, Conversion, and Tolerance in Tsarist Russia*, Ithaca/New York, Cornell University Press, 2001, s. 231.

Hatta çar, Kuzey Dağıstan'da yeni kurulan bir kaleye "kutsal hac" ismini vermişti. 1754 yılında Rus Dış İlişkiler Ofisi tarafından Kabarda hakkında hazırlanan imzasız bir rapor, bir Kabardin soylusunun ifadesine istinaden Kabardinlerin daima Hristiyan olduklarını ve kökenlerinin Terk Kalesi ve çevresine yerleşen 15. yüzyıl Ukrayna Kozaklarına dayandığını ileri sürmüştür. Rapora göre Çerkezler olarak da bilinen Kabardinler, aslında Rus tebaası olmuşlardı. Ama sonradan Kırım'ın hakimiyetine girmişler ve İslam'a zorlanmışlardı. Terek Nehri'ne geri döndüklerinde ise dillerini ve Hristiyanlık inancını unutmuşlardı. Aynı ofisin başka bir raporuna göre ise Osmanlılar, onları bu nedenle kendi tebaaları olarak görüyorlardı. Bu raporlar mesnetsiz olsalar da, Kabardinler üzerindeki Osmanlı egemenliğine karşı çıkararak onları tekrar Hristiyanlaştırma çabalarını meşru kılmak için Rus otoritelerine gerekçe sunmuşlardır. Örneğin 1784 yılında Kafkasya Genel Valisi P. S. Potemkin, Kabardinlerin Müslüman olmadan önce Hristiyan olduklarının, eğer onlara vaazlar vermesi için uygun rahipler gönderilebilirse bu rahiplerin "*şüphesiz ilahi mutluluk ışığını dağlarda daşınık yaşayan bütün halklara aktaracağını*"nın altını çizmiştir.⁴⁵

Elbette Hristiyanlaştırma siyasetini meşrulaştırma propagandası misyonerlik faaliyetleriyle paralel yürütülmüştür. 18. yüzyıldaki ilk Hristiyanlaştırma misyonu, yüzyılın ortalarında Gürcü Kralı VI. Vakhtang ile Moskova'ya giden Gürcü Kilisesi'nden Başpiskopos Joseph ve Arşimandrit Nicholas'ın inisiyatifi ile başlamıştır. Onların talebi üzerine Çariçe Elizabeth (1741-1762) ve Rus Ruhani Meclisi, 1745 yılında resmen "*Oset Komisyonu*" adlı dini bir kurum oluşturarak Arşimandrit Pakhomii'yi komisyonun başına geçirmişlerdir. Bu komisyonun bütün üyeleri, Gürcülerden seçilmiş⁴⁶ ve komisyon hukiken de Gürcü Kilisesi'ne bağlanmıştır. 1746'da Kahetya'nın Nekres bölgesinde Gürcü misyonerleri eğitmek için bir de okul açılmıştır. Ancak bu okul, Kafkas savaşları nedeniyle 1761'de kapanmıştır. 1749 yılında Oset kabile şeflerinden oluşan bir delegasyon, Fr. Pakhomii'nin başkanlığında Saint Petersburg'a gitmiş ve ilk kez bütün Oset halkının vaftiz olup Rusya'ya tabi olmak istediğini ifade etmiştir. Israrla dile getirilen bu talep, Rus hükümetini bile şaşırtmıştır.

Oset Komisyonu, ilk olarak Terek Nehri üzerindeki Kizliar'da yerleşmiş ve burada "*Osetinskoepodvor'e*" isimli bir manastır kurmuştur. Misyonerlerin buradan Kozakların himayesinde dağlara vaaz vermek için gitmesi düşünülmüştür. Bu manastır, 1769 yılında Rus-Oset birliğine düşman olan yerel

⁴⁵ Khodarkovsky, *agm.*, s. 412-413.

⁴⁶ Rus hükümeti, bu misyonun gizli tutulmasını istemiş, Rus Ruhani Meclisi'ne sadece Gürcü rahipler gönderme ve onlara, Osmanlı ve İran hükümetlerini şüphelendirmemek için yazılı talimatlar vermekten kaçınmalarını emretmiştir. Bu konuda bk. Khodarkovsky, *agm.*, s. 413.

Müslüman feodaller tarafından yıkılmıştır. Komisyon, o tarihe kadar 2.000'den fazla insanı vaftiz etmiştir. Ancak vaftizler, yeterli hazırlıklar yapılmadan hızla tatbik edilmiştir. Hatta dini bir kaynağın verdiği bilgiye göre Gürcü misyonerler, “insanları vaftize teşvik etmek için manevi araçlardan çok maddi araçları” kullanmışlardır.⁴⁷

Oset Komisyonu, dağ kavimlerini Ortodoksluğa ısındırmak için ağırlıklı olarak maddi teşviklere başvurmuştur. Din değiştirenlere, vaftiz edilmeleri karşılığında 50 Kopek, yeni bir gömlek ve onların altın zannettiği birer bakır haç verilmiştir. 1747 yılında vaftiz olmak için Kizliar'a gelen Oset soylulara ise 20 Ruble⁴⁸ödenmiştir. Burada vaftiz olan sıradan Oset yerlilere ise yemek parasının yanında Rus vatandaşlığı da verilmiştir. Ancak bu maddi teşvik uygulaması, bir olumsuzluğu da beraberinde getirmiştir: Birçok insan, daha fazla hediye elde etmek için gönüllü olarak birçok kez vaftiz olmuştur. Zamanla, çocuklarını misyoner okullarına gönderen insanların bile esasında Hristiyanlık eğitiminden çok çocuklarına aylık ödenen iki Ruble burs ile yiyecek ve elbise yardımına ilgi duydukları ortaya çıkmıştır.

Oset Komisyonu'nun bu yanlış misyonerlik faaliyetleri, II. Katerina'nın duruma müdahale etmesine neden olmuştur. Çariçe, din değiştirenlerin büyük bir bölümünün maddi çıkarlar için Hristiyan olduğu ve gerçekte eski dinini muhafaza ettiği konusundaki Rus Ruhani Meclisi'nin raporuna dayanarak, vaftiz edilen küçük yaştaki kişilerin esaslı bir eğitim alması gerektiği sonucuna vararak Astrahan valisine din değiştiren gençlerin eğitimi için daha fazla kaynak ayrılması, Mozdok'taki Rus okulu öğrencilerinin ve öğretmenlerinin burslarının artırılması ve etkili araç-gereçler ile daha rahat yaşam alanları sağlanması konusunda talimat vermiştir. Amaç, Oset çocukları Oset ve Rus dilinde eğitmektir. Böylece rahip olması planlanan bu çocuklar, Rusça öğrenerek hem Ruslarla Osetler arasında köprü olup iletişimi sağlayacaklar hem de kendi halklarına Hristiyanlığı Osetçe anlatarak daha etkin bir misyonerlik yürüteceklerdi. II. Katerina zamanında misyonerlik politikasında vaftizin formalitelerinden çok Hristiyan olmayanların eğitimi konusunda Hristiyanlık dininin temel kaidelerinin öğretilmesine önem verildi. Ancak, Hristiyanlık eğitiminin önündeki en büyük engelin Gürcü ve Rus misyonerlerin dil konusundaki yetersizlikleri olduğu görüldü. Çünkü

⁴⁷ MichelTarran, “Orthodox Mission in the North Caucasus – End of the 18th – Beginning of the 19th Century”, *Central Asian Survey*, vol. 10, issue 1-2 (1991), s. 105-106; Barabanov, *age.*, s. 238-239.

⁴⁸ Bu miktarların bugünkü karşılıklarını vermek zordur. Bu konu özel bir araştırmayı gerektirmektedir. Ancak, 19. yüzyıl Rus ekonomisine ait bazı bilgilere dayanarak, Osetlere 18. yüzyıl ortalarında vaftiz olmaları karşılığında ödenen ücretler konusunda belki de bir fikir edinilebilir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren bir pamuk ipliği fabrikasında çalışan işçinin aylığı 17 Ruble'dir. Pamuk dokuma fabrikasında çalışan bir işçiye 9,5 Ruble aylık ödenmiştir. Ortalama saat ücreti 5 Kopek'tir. Kadınlara çok daha düşük ücretler ödenmiştir. Bk. Sarah Sonja Rabinowitz, *ZurEntwicklung der Arbeiterbewegung in Russlandbiszurgroßen Revolution von 1905*, Dissertation, Heidelberg/Berlin, Springer-Verlag, 1913, s. 20.

1771 yılında Oset Komisyonu'na Rus rahipler atandıktan sonra kiliselerdeki ibadetler, Rusça yapılmaya başlanmıştı. Zaman zaman tercümanlar, yerli dillerde kısa açıklamalar sunuyordu. Ama Rus dilinin kullanımı ve yetersiz tercüme, etkili bir iletişimi imkânsız hale getiriyordu.⁴⁹

1771 yılında birincinin yerine Mozdok merkezli ikinci Oset Komisyonu kurulmuştur. Astrahan Piskoposluğu ile beraber bu komisyon, artık Rus Kilisesi'nin hukuki sorumluluğuna verilmiştir. Üyelerinin çoğu, başrahip Lebedev de dahil, Ruslardan seçilmiştir. Bazı Gürcüler, daha sonra misyonerlik faaliyetlerine devam etseler de komisyonun idaresi tamamen Rus otoritelere geçmiştir. Rus Ruhaneler Meclisi, misyonerlere, emir üzerine gönderildiklerini söylemekten kaçınmaları, vaftizi ciddiyetle yapmaları ve uyum içinde çalışmalarını talimatını vermiştir.⁵⁰ Komisyonun bu tarihten itibaren başarılı olduğu görülmektedir. Zira 1787 yılında Herson şehrinde Oset prenslerden Kurman Kubatiyev vaftiz edilmiş, prensin bu kararı, diğer prensler için de bir örnek teşkil etmiştir. Bu hadiseden sonra Dudarov, Tuganov, Guriyev, Salikov, Aristanov adlı soylular ile diğerleri de vaftiz olmuşlardır. 1771-1791 yılları arasında yeni komisyon, 6. 057 Oseti vaftiz etmiştir.⁵¹ Tabiki soylu kesimin vaftiz olmasının halk üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu da düşünmek gerekmektedir. Çünkü din değiştiren soylu sınıfın halka örnek teşkil ederek onun da din değiştirmesinde önemli rol oynadığı tarihi bir olgudur.

1793 yılında Oset Komisyonu'nun yerini, Astrahan Piskoposluğu bünyesinde Kafkasya için yeni kurulan *Vikariatlık* almıştır. Bu kurumun ilk ve son piskoposu Gaius Tokaev'dir. Bir Gürcü olan Gaius, Oset rahiplerin yardımıyla Slav alfabesi temelinde bir Oset alfabesi oluşturmuştur. Bu Vikariatlık, 1799 yılında bilinmeyen sebeplerden kapatılmış ve Oset rahipler, doğrudan Astrahan piskoposunun idaresine verilmiştir. Böylece kendi hallerine bırakılan yeni Hristiyanların inançları tekrar zayıflamıştır.

Oset Komisyonu, 1815 yılında Çar I. Aleksander'ın (1801-1825) talebi üzerine Gürcü Piskoposluğu'nun yeni kadrosuyla tekrar açılmış ve başına Başpiskopos Dosithee Piçelaurov getirilmiştir. Yıllık 15. 000 ruble ödenek tahsis edilen komisyon, 100 Kozak tarafından korunacaktı. Komisyonun aynı yılki raporuna göre Osetlerden ve diğer dağ halkından 12. 000 kişi vaftiz edilmiştir. Ancak bu sayı, ilerleyen yıllarda oldukça azalmıştır: Rus Ruhani Meclisi'nin raporuna göre takip eden iki yılda yalnızca 1. 062 kişi vaftiz edilebilmiştir. Aynı raporda sayının düşmesinin nedeni, misyonerlerin uy-

⁴⁹ P. G. Butkov, *Materialy dlyanovoyistorii Kavkaza s 1722 po 1803 god*, tom 1, Saint Petersburg, Imp. Akad. Nauk, 1869, s. 266-273. Ayrıca bk. Mostashari, *agm.*, s. 231-233.

⁵⁰ Tarran, *agm.*, s. 106.

⁵¹ Barabanov, *age.*, s. 242.

guladığı metoda bağlanmaktadır. Çünkü onlar, insanların büyük bir bölümünü, eğer vaftiz olurlarsa sahiplerinden ve sivil otoritelerden özgür olacakları vaatleriyle ikna etmişlerdi. Ancak bu, gerçekleşmeyince vaftize ilgi azalmıştır.

1817'de komisyonun başına ilk Rus başpiskopos olarak MetropolitanTheoylakt atanmıştır. Onun döneminin daha başarılı olduğu söylenebilir. Din değiştirenlere verilen bazı tavizlerin bunda önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Metropolitan, misyonerlere insanların maddi değil manevi yönden teşvik edilmesi talimatını vermiştir. Ayrıca vaazlarda askeri eskort bulundurmamaları ve hükümetin temsilcileri olarak değil de, herkesi kurtarmanın yollarını arayan hacılar olarak görünmelerini istemiştir. Bu metot, oldukça etkili olmuş, 1817-1824 yılları arasında 52. 000'den fazla dağ sakini vaftiz edilmiştir. Bunlardan 44. 000 kişi Oset, Digor ve Tagaur, 3. 500 kişi İnguş, birkaç yüz kişi Lezgi ve Udin ve birkaç yüz kişi de Abhaz idi. Ayrıca komisyon, bu yıllarda 50 civarında kilise inşa etmiştir. 1826 yılına gelindiğindeyse 67 Oset kilisesi bulunuyordu. Komisyonun yıllık bütçesi, 17. 750 Rubleye ulaşmıştı.⁵²

Ruslar, misyonerlik faaliyetlerini yürütecek personeli yetiştirmek, dağ halkının eğitimi ve kiliselere din görevlisi yetiştirmek için okullar da açmışlardır. Mesela 1760'larda yeni kurulan Mozdok Kalesi'nde eğitim dili Rusça olan bir okul açılmıştır. Genellikle yerel kabile şeflerinin çocuklarının okuduğu ve öğrenci sayısı, 6 ile 48 arasında değişen bu okul, maddi problemler nedeniyle ancak 1797 yılına kadar devam edebilmiştir. Okulun öğrencilerinden bazıları, eğitimlerine Astrahan Akademisi'nde devam etmişlerdir. Ruslar, ilerleyen yıllarda da yeni okullar açmaya devam etmişlerdir. Sovyet yazarlara göre *"1850'li ve 1860'lı yıllarda Osetintelektüellerin çoğu, rahiplerden, misyonerlerden ve Kilise okullarının öğretmenlerinden oluşmaktaydı."* 1871 yılında Osetya'da 15 kilise okulunun toplam 470 öğrencisi vardı. Hatta bu okullardan biri de kız okuluydu. 1880'de, 7'si kız okulu olan 20 okulda 620 öğrenci okuyordu.⁵³

Elbette Oset Komisyonu, alfabe ve çeviri faaliyetlerine de girişmiştir. Örneğin komisyonun üyelerinden biri olan HigumenGregory, 1747 ile 1753 yılları arasında Gürcü alfabesi ile yazılan dini eserlerin çevirisi olan ilk Oset el yazmasını vücuda getirmiştir. Moskova Konzil Tipografisi ise 1798 yılında *"Oset yazılı literatürünün doğuşu"* olarak adlandırılacak olan *"Kutsal Kitap Öğrenmek İsteyenlerin Temel Eğitimi"* isimli bir kitap yayınlamıştır.⁵⁴

⁵² Tarran, *agm.*, s. 106-108.

⁵³ Tarran, *agm.*, s. 113-114.

⁵⁴ Tarran, *agm.*, s. 106, 114-115.

SONUÇ

Bizans'ın mirasçısı olarak üçüncü Roma olmak isteyen Ruslar, Bizans siyasi kültürüne bağlılığı ön plana çıkarmışlardır. Moskova, kendi patriğini atadıktan sonra, Ortodoks Hristiyanlığın merkezi haline gelmiştir. Ortodoksluğun, çarın, çok milletli ve dinli tebaası üzerindeki kutsal ve ilahi otoritesini güçlendireceği ve meşrulaştıracağı düşünülmüş imparatorluk tebaasının kitlesel olarak Hristiyanlaştırılması ve imparatorluğa entegre edilmesi hedeflenmiştir. Bu misyon doğrultusunda önce Tatar önde gelenlerinin dinleri değiştirilmiş, din değiştirmek istemeyenler ise zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Rus hakimiyeti altındaki halkları Hristiyanlaştırmak ve Ruslaştırmak suretiyle tek din ve millette bütünleştirmeyi esas alan imparatorluk misyonunun en kuvvetli uygulandığı bölgelerden biri de Kuzey Kafkasya olmuştur.

Rusya'nın Kuzey Kafkasya'ya hâkim olma emelleri, 16. yüzyılda başlamıştır. Ancak İran, Kırım Hanlığı ve özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki güçlü konumundan dolayı Rusların Kafkasya'daki nüfuzu sınırlı kalmıştır. Ruslar, ancak güç dengelerinin değişmeye başladığı 18. yüzyıldan itibaren Kafkasya'da ilerleyebilmişlerdir. İlk önce Dağıstan'da Kizliar Kalesi, onun batısında ise Mozdok Kalesi kurulmuştur. Yüzyılın sonuna kadar Karadeniz'den Hazar Denizi'ne kadar uzanan Rus kaleleri ve Kozak yerleşimlerinden müteşekkil "*Kafkasya Hattı*" adlı bir savunma hattı oluşturulmuş, bu hat üzerinde kurulan Vladikavkaz, Kuzey Kafkasya'daki Rus istilası için askeri üs olarak kullanılmıştır.

Sömürge faaliyetleriyle bütünleştirilen Rus Hristiyan kimliğinin, Kafkasya'daki Rus hakimiyetinin tesisini kolaylaştıracağı düşünülmüştür. Bu siyaseti meşru kılmak için ilk zamanlar "*dinsiz tebaa*" olarak nitelenen Kafkasyalı yerliler, daha sonra vahşi adetleri, yaşam tarzları ve güvenilir karakterleri ile vaftiz edilmek ve medenileştirilmek zorunda olan insanlar olarak görülmeye başlanmışlardır. Rus Hükümeti, Kafkas halklarına Ortodoks-Rus kimliğini kazandırma siyaseti çerçevesinde çeşitli yöntemlere başvurmuştur: Bu yöntemlerden ilki, onlar arasına dindar bir hayat yaşayan Ortodoks Kozakları yerleştirmek olmuştur. Böylece 16. yüzyıldan itibaren Terek ile Kuban nehirleri arasında Kozak yerleşimleri oluşturulmaya başlanmıştır. Kozak göçü, en yoğun seviyesine 18. yüzyılda ulaşmış ve bölgeye on binlerce yeni Kozak göçmen yerleştirilmiştir. Çiftçilik ve askerlik de yapan **Kozaklar**, bölgenin demografik, dini ve sosyal yapısının değişmesinde önemli rol oynamışlardır; Ortodoksluk bayrağı altında hem Müslüman komşularıyla savaşmışlar hem de benzer adetlere sahip oldukları için onlarla evlenerek akrabalık tesis etmişlerdir. Ruslar, yerlileri Hristiyan yapmak için onların sadece Kozaklarla temasını sağlamamışlardır. Ruslar ve Kozak-

lar, yerliler arasına iskân edilirken, yerliler de Ruslar arasına yerleştirilmişlerdir, hatta Ruslarla evlenmeye teşvik edilmişlerdir. Böylece Hristiyanlaşan yerliler, Rus hizmetine alınırken, onlardan boşalan toprakların ekonomik imkânları da Ortodoks Ruslara sunulmuştur.

Şüphesiz, Kafkas halkları arasında Hristiyanlığı yaymanın en etkili metodu, onlar arasında misyonerlik faaliyetleri yürütmektir. 18. yüzyılın ortalarında, özellikle bu amaca yönelik olarak Gürcü yönetimi ve kilisesinin talebi üzerine “*Oset Komisyonu*” adlı dini bir kurum oluşturulmuş ve yönetimi Gürcü din adamlarına devredilmiştir. Bu komisyon, yerliler arasında Hristiyanlığı yayacak misyonerleri yetiştirme, kiliseler ve dini okullar açma ve dini kitapları yerel dillere çevirme gibi görevleri de üstlenmiştir. Ruslar, eskiden belli ölçüde Hristiyanlığı benimsemiş olan Kuzey Kafkasya halklarının aktif misyonerlik faaliyetleri sonucunda sorunsuz bir şekilde tekrar din değiştireceğine kesin gözüyle bakmışlardır. Komisyonun misyonerlik faaliyetleri sonucunda onbinlerce insan vaftiz edilmiştir. Ancak bazı yanlış uygulamalar ve bölgedeki gelişmeler nedeniyle komisyonun çabaları, istenen başarıya ulaşamamıştır. Örneğin insanlara vaftiz karşılığında maddi imkanlar sağlanmıştır. Fakat halkın önemli bir bölümü, sadece bu imkânlardan faydalanmak için vaftiz olmuş, gerçekte ise eski dinini muhafaza etmiştir. Ayrıca yerli halklarla dilsel iletişim noktasında ciddi sorunlar yaşanmıştır. Çünkü din adamları, yerli halklardan değil, Gürcülerden, daha sonra ise Ruslardan seçilmiştir.

Rusların Kafkas halklarını Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma siyaseti, 19. ve 20. yüzyıllarda da değişen oranlarda sürdürülmüştür. Ancak istenilen oranda bir Hristiyanlaşma dalgası olmamıştır. Sonuç olarak Rus Hristiyanlaştırma siyasetinin sadece kısmen başarılı olduğu söylenebilir. Çünkü bugünkü tabloya baktığımızda, Osetlerin büyük bir kısmı dışında diğer Kuzey Kafkasya halklarının ağırlıklı olarak Müslüman olduğunu net olarak görmekteyiz. Bunda Kafkasya'nın doğal kaynaklarını zorla ele geçirerek bölge halklarını dönüştürme siyaseti izleyen Rusya'nın ciddi problemlerle karşılaşmasıdır. Şüphesiz bu problemlerin en büyüğü, Rusya'nın sömürgeci siyasetine karşı başlayan reaksiyonların önce kitlesel isyanlara, daha sonra ise bağımsızlık hareketlerine dönüşmesidir. Tabiki Osmanlılar, İranlıların ve özellikle de Kafkasyalıların sistematik bir şekilde yürüttükleri İslam'ı yayma faaliyetlerini de unutmamak gerekir.

KAYNAKÇA

- AYDIN, Mustafa, "Türkischer Einfluss und das Reich der Osmanen", Bernhard Chiari (Ed.), *Kaukasus (Wegweiser zur Geschichte)*, Paderborn, Schöningh, 2008, s. 23-35.
- BADDALEY, John F., *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil, İngilizce'* den çeviren: Sedat Özden, 3. Baskı, İstanbul, Kayihan Yayınları, 1995.
- BARABANOV, O. N., *Oçerkiistoriikristianstvoana Severnom Kavkaze: s drevnejšik- vremen do načala XX veka*, Moskva, Izdatel'stvo "AspektPress", 2015.
- BİLGE, Sadık Müfit, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum- Ekonomi)*, İstanbul, Kitabevi, 2012.
- BOECK, Brian J., *Imperial Boundaries: Cossack Communities and Empire-Building in the Age of Peter the Great*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009.
- BURRET, Thomas M., "The Land is Spoiled by Water": Cossack Colonisation in the North Caucasus", *Environment and History*, vol. 5, number 1, (February 1999), s. 27-52.
- BUTKOV, P. G., *Materialy dlyanovoyistorii Kavkaza s 1722 po 1803 god*, tom 1, Saint Petersburg, Imp. Akad. Nauk, 1869.
- ERHORN, I., *Kaukasien*, Berlin, Stollberg, 1942.
- GASANOV, Magomed, "On Christianity in Dagestan", *Iran and the Caucasus*, vol. 5 (2001), s. 79-84.
- GÜLDENSTÄDT, Johann Anton, *Dr. J. A. Güldenstädt's Reisen nach Georgien und Imerethi. Aus seinen Papierengänzlich umgearbeitet und verbessert herausgegeben, und mit erklärenden Anmerkungen begleitet von Julius von Klaproth*, Berlin, Maurer, 1815.
- HAXTHAUSEN, August Freiherr von, *Transkaukasia. Andeutungen über das Familien- und Gemeindeleben und die sozialen Verhältnisse einiger Völker zwischen dem Schwarzen und Kaspischen Meere, Reiseerinnerungen und gesammelte Notizen, erster Teil*, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1856.
- İBN RUSTEH el-Hemedânî, Ebû Alî Ahmed b. Omar: *Kitab el-a'lâk el-Neffise'*, Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara, Ankara Üniv. Basımevi, 1985, s. 36-42.
- KHODARKOVSKY, Michael, "Of Christianity, Enlightenment, and Colonialism: Russia in the North Caucasus, 1550-1800", *The Journal of Modern History*, vol. 71, number 2, (June 1999), s. 394-430.
- KVASTIANI, Thea, Spolanski, Vadim, Sternfeldt, Andreas, *Georgien: Unterwegs zwischen Kaukasus und Schwarzem Meer*, 5. Aktualisierte und erweiterte Auflage, Berlin, Trescher, 2010.
- KLAPROTH, Julius, *Reise in den Kaukasus und nach Georgien unternommen in den Jahren 1807 und 1808*, auf Veranstaltung der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu St. Petersburg, enthaltende eine vollständige Beschreibung der kaukasischen Länder und ihrer Bewohner, 2 Bde., Halle und Berlin, In den Buchhandlungen des Hallischen Waisenhauses, 1812.

- KOCH, Karl Friedrich Emil, *Das nördliche Ossetien. Nach Mittheilungen des Herrn Professor Koch*, Weimar, Ohne Verlag, um 1840.
- KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi. Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara, TTK Basımevi, 1993.
- KURAT, Akdes Nimet, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, TTK Basımevi, 1972.
- KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya. XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, 2. Baskı, Ankara, TTK Basımevi, 2011.
- LEMERCIER-QUELQUEJAY, Chantal, "Cooptation of the Elites of Kabarda and Daghestan in the sixteenth century", Abdurahman Avtorkhanov / Marie Bennigsen Broxup (Eds.), *The North Caucasus Barrier. The Russian Advance towards the Muslim World*, London, London, St. Martin's Press, 1992, s. 18-45.
- MEHMETOV, İsmail, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı. Eski Çağlardan Günümüze Azerbaycan Tarihi*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2009.
- MOSTASHARI, Firouzeh, "Colonial Dilemmas: Russian Policies in the Muslim Caucasus", Robert P. Geraci and Michael Khodarkovsky (Eds.), *Of Religion and Empire: Missions, Conversion, and Tolerance in Tsarist Russia*, Ithaca/New York, Cornell University Press, 2001, s. 229-249.
- NATHO, Kadir I., *Circassian History*, New York, Xlibris Corporation, 2009.
- QUIRING, Manfred, *Russland. Orientierung im Riesenreich*, Berlin, Ch. Links Verlag, 2008.
- RABINOWITZ, Sarah Sonja, *Zur Entwicklung der Arbeiterbewegung in Russland bis zur großen Revolution von 1905*, Dissertation, Heidelberg/Berlin, Springer-Verlag, 1913.
- RUBRUK, Wilhelm von, *Reisen zum Großkhan der Mongolen. Von Konstantinopel nach Karakorum*, neu bearb. und hrsg. von Hans D. Leicht, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985.
- SARKISYANZ, Emanuel, *Geschichte der orientalischen Völker Rußlands bis 1917*, München, Oldenbourg, 1961.
- SIDERKO, Clemens S., *Dschihad im Kaukasus. Antikolonialer Widerstand der Dagestaner und Tschetschenen gegen das Zarenreich (18. Jh. bis 1859)*, Wiesbaden, Reichert, 2007.
- TAMCKE, Martin, *Das Orthodoxe Christentum*, München, C. H. Beck, 2007.
- TARDY, Lojos: "The Caucasian Peoples and their Neighbours in 1404", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 32 (1978), s. 83-111.
- TARRAN, Michel, "Orthodox Mission in the North Caucasus – End of the 18th – Beginning of the 19th Century", *Central Asian Survey*, vol. 10, issue 1-2 (1991), s. 103-117.
- YEMELIANOVA, Galina M., *Russia and Islam. A Historical Survey*, Basingstoke, Palgrave, 2002.
- YILDIZ, Yusuf, *Die Verbreitung des Islam im Kaukasus. Von den Anfängen bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts*, Bonn, Online Publikation der Universität Bonn, 2014.

